
Debatt

Om estetiska värderingars objektivitet

Jan Eriksson
SIB

Relativism eller objektivism?

Göran Wallén har i förra numret av *Tidskrift för Arkitekturforskning* (Wallén 1990) kritiskt kommenterat vad jag har sagt om estetiska värderingars kunskaps-teoretiska och ontologiska status i en tidigare artikel i tidskriften (Eriksson 1989). Efter en ganska ytlig diskussion om olika värdeteorier och vad som talar för eller emot dem, fastnar jag (något tvekande) i min artikel för en slags kulturrelativism, vad gäller estetiska värderingar. Min teori innebär att vad som är vackert eller fult *när det gäller arkitektur* för det första beror på *vem* som anser detta och för det andra *vilken kultur* denna person tillhör. Med "kultur" menar jag då inte bara olika nationaliteter eller till exempel västerländsk kontra österländsk kultur utan även subkulturer i samma land. Jag gör dessutom det tillägget att värderingen av hur viktiga estetiska frågor är (i olika sammanhang) varierar mellan olika kulturer. Mot detta invänder Göran Wallén och han tycks dessutom, med hjälp av ett citat, mena att mitt resonemang inte är konsistent.

När det gäller dessa svåra frågor finner jag ingen anledning att vara tvärsäker. Tvärtom är jag beredd att överge mina ståndpunkter så fort jag finner några övertygande argument mot dem. Nu tycker jag inte alls att Walléns invändningar är övertygande och jag ska här försöka redovisa varför jag tycker så.

Göran Wallén uttrycker sin uppfattning på följande sätt:

"Estetisk relativism är ett förståeligt misstag när man ser mångfalden och hur bedömningar förändras. Själv tror jag att det skulle vara möjligt att finna en ganska stor allmänmänsklig objektiv 'kärna' av bedömningar givet en väldefinierad kontext" (Wallén 1990, s 60).

Jag ska kort kommentera vad jag uppfattar som Walléns två huvudargument för sin objektivistiska hållning och därefter diskutera vad det egentligen är han hävdar. För att göra mina synpunkter begripligare vill jag också påminna om att min artikel handlar om arkitektur (och säkert en del annat också men inte nöd-

vändigtvis ”konst”) och utgår från ett bestämt praktiskt problem, nämligen hur en arkitekt på goda grunder kan hävda att en viss utformning bör föredras framför en annan därför att den är vackrare (ger bättre arkitektur, är estetiskt värdefullare eller hur man vill uttrycka saken).

Det biologiska argumentet

Göran Wallén skriver: ”Att estetiska värden är betydelsefulla kan kanske till och med bero på att de haft ett överlevnadsvärde i mänsklighetens utveckling för att nu drämma till med ett tänkbart biologiskt argument mot kulturrelativism” (a a, s 60).

Jag kan mycket väl tänka mig att detta är riktigt, men det är inte något argument mot värderativism över huvud taget (om det inte förstås så att det gäller vissa bestämda estetiska värden). Såvitt jag förstår är detta samma felslut som Per Århem gör i sin artikel om estetikens biologiska förankring inte bara hos människor utan även hos djur (Århem 1983). Även om behovet av skönhetsupplevelser är en del av den mänskliga naturen, följer inte därav att alla människor har samma uppfattning om vad som är vackert eller fult, vilket också påpekats av Ulf Sandström (Sandström 1989, s 33). En tonåring och en tonårsförälder kan vara eniga om att det är viktigt att klä sig snyggt, men meningarna om hur tonåringen bör klä sig (för att se snygg ut) kan vara mycket delade. Man kan också vara enig om att bildkonst, musik eller skönlitteratur är något mycket viktigt utan att gilla samma tavlor, musikstycken eller böcker. Även om det är riktigt att ”estetiska värden är betydelsefulla” i en grundläggande biologisk mening, är detta således helt förenligt med estetisk värderativism.

Belladonna-argumentet

Som empiriskt belegg för sin objektivism anför Wallén exemplet att ”en uppförstoring (retusch av foto) av pupillerna på en bild av en kvinna gör att hon uppfattas som vackrare” (Wallén 1990, s 60). Jag känner inte till att detta har studerats och i artikeln ges inte heller någon referens. Däremot känner jag till att det tidigare varit på modet bland kvinnor att förstora sina pupiller med hjälp av saften från örten Belladonna (som fått sitt namn av detta bruk; italienskans ”bella donna” betyder ”vacker kvinna”). Jag kan således tänka mig att uppförstora pupiller har uppfattats som vackert i vissa kulturer under vissa tider. Frågan är om detta går att utsträcka till alla kulturer. Många människor, kanske majoriteten av mänskligheten, har så mörka ögon så att det inte går att skilja på iris och pupill, åtminstone inte på ett foto. Möjligen skulle personer som tillhör de kulturer där dessa människor är vanligast göra samma positiva bedömning av stora pupiller, men frågeställningen skulle nog uppfattas som ganska konstig. Man kan också tolka resultatet av retuschbedömningen, om det kan universaliseras, så att (en kvinna med) mörka ögon alltid uppfattas som vackrare än (samma kvinna med) ljusare. Eller finns det gränser för hur mycket pupillen får förstoras i förhållande till irisen? Helt övertygande som universell sanning är inte detta exempel.

Det finns flera skäl till att jag finner exemplet med de förstora pupillerna besvärligt. Ett är att vi idag kan associera detta med narkotikamissbruk, vilket kan påverka vår bedömning. Ett annat är att den kvinnliga skönheten förefaller vara ett särskilt svåranalyserat område. För mig – och sett i förhållande till vad min uppsats handlar om – är det också besvä-

rande att kunskaper om förstörade pupil- lers estetiska effekter förefaller helt irrelevanta för en arkitekt. I min artikel diskuterar jag ett annat, relevantare exempel, nämligen gyllene snittets eventuella estetiska kvaliteter. Om detta finns det en mängd studier av vilka jag refererar till en som visar att japaner och kanadensare gör olika estetiska bedömningar av gyllene snittet, vilket tyder på kulturella skillnader (Berlyne 1970). Det intressanta är dock att vi västerlänningar (till vilka kanadensare räknas) tycks gilla gyllene snittet, men bara under vissa mycket renodlade förhållanden. Sven Hesselgren har redogjort för försök där bedömningen av rektanglars proportioner är kontextberoende i en mycket elementär mening, nämligen hur de ordnas i förhållande till varandra (Hesselgren 1985, s 98). Jag anser inte att dessa exempel utgör några avgörande argument *mot* en värdeobjektivistisk ståndpunkt, men de är åtminstone lika bra i detta avseende som belladonna-argumentet är *för* denna ståndpunkt.

Kontextberoende värdeobjektivism

Redan i citatet ovan om den objektiva kärnan anger Wallén ett viktigt villkor: "givet en väldefinierad kontext". Detta kan då förstås så att han *inte* tror att det finns någon "allmänmänsklig objektiv 'kärna' av bedömningar" om det *inte* finns någon väldefinierad kontext. Något senare skriver han: "Den konstnärligt-estetiska kontexten omfattar alltså inte bara en fysisk kontext utan även erfarenheter, kunskaper, sociala sammanhang m m. [...] – själv smakar jag lite på om det hela skulle kunna etiketteras 'kontextberoende värdeobjektivism'." (Wallén 1990, s 61). Vad är nu detta för något? Om en estetisk värdering beror på kon-

texten (bland annat det sociala sammanhanget) förefaller det rimligt att också säga att det finns en relation mellan värdering och kontext eller med andra ord att värderingen är kontext-relativ. Om olika kontexter kan bestå av olika "erfarenheter, kunskaper och sociala sammanhang m m" förefaller det inte heller orimligt att ersätta "kontext" med "kultur", åtminstone ibland. Därmed kan vi översätta etiketten ovan till "kulturrelativ värdeobjektivism", vilket tycks mig självmodersäkande om utgångspunkten är att estetisk värdeobjektivism och kulturrelativism är (åtminstone konträra) motsatser.

Min tolkning av detta är att när allt kommer omkring, så är det knappast någon större skillnad mellan Göran Walléns och min uppfattning om estetiska värderingars teoretiska status. Vad han kallar "kontext" är väsentligen detsamma som jag kallar "kultur", såtillvida att de båda termernas extensioner till stora delar sammanfaller. Genom en konstig användning av ordet "objektiv" (och även "kontext" för den delen) lurar han sig själv att tro att han intar en värdeobjektivistisk ståndpunkt i estetiska frågor. "Idén om kontextberoendet" (a a, s 61) är inget annat än den gamla idén om social och situationell relativitet. Vad Kendall Walton skriver om i den uppsats, som Wallén gillande refererar till, är att estetiska bedömningar är relativa till vad man lärt sig om hur de bör bedömas, eller mer precist till vilken kategori man lärt sig att det bedömda objektet bör hänföras (Walton 1970/1990, s 212 f). Jag tycker att "kulturrelativism" är en ganska träffande beteckning på en sådan teori.

Är värdeteori bara skrap på ytan?

Göran Wallén skriver: "Alla de olika värdeteorierna är uppenbarligen bara ett slags skrap på ytan; [---]". Det kanske

han har rätt i när det gäller hans och min artikel, men man kan nog gräva något djupare. Lars Bergström har nyligen givit ut en bok som ger en utmärkt översikt över olika värdeteorier och de argument som kan ges för eller emot dem (Bergström 1990). Av den framgår att den estetiska värdeteori som Wallén (och jag) förfäktar lämpligen inte bör kallas objektivistisk, utan är en form av värderelativism. Vill man gräva djupare i den estetiska värdeteorin, kan jag rekommendera två relativt nya böcker av Göran Hermerén (1988) och Hugo A Meynell (1986), som båda ger ett visst stöd för kulturrelativism i min mening.

Jag vill slutligen tillägga att om man tror att *estetiska* värderingar är relativa till olika kulturellt givna värdesystem innebär inte detta att man måste inta en relativistisk hållning till alla slags värderingar. Som jag antytt i min artikel (och som citerats av Wallén) föreställer jag mig att olika värdeteorier kan ha olika tillämpningsområden. Lars Bergström

nämner några olika typer av värderingar: tekniska, juridiska, estetiska, moraliska, politiska och vetenskapeteoretiska (Bergström 1990, s 8, 10). Detta är långt ifrån någon självklar indelning. Olika slags värderingar tycks hänga ihop på ett svåröverskådligt sätt. För mig förefaller det dock finns betydande skillnader mellan åtminstone moraliska och estetiska värderingar. Utan att argumentera för min ståndpunkt vill jag här deklarerat att även om jag lutar åt att vilja inordna estetiska värderingar i en kulturrelativistisk teori, så lutar jag samtidigt åt att tro mera på värdeobjektivism i etiska frågor. Detta utesluter inte, som jag också nämnt i min artikel, att estetiska ställningstaganden ibland får moraliska implikationer, vilket gör estetiska problem till genuina värdeproblem.

Att ha ett kulturarv är kanske något värdefullt, inte i estetisk men väl i etisk mening. Detta i sin tur medför då att estetiska frågor ibland kan ges svar som, givet en viss kultur, är de enda rätta.

Referenser

- Bergström, L, *Grundbok i värdeteori*. Thales 1990.
- Berlyne, D E, "The Golden Section and Hedonic Judgements of Rectangles. A Cross-cultural Study" i *Sciences de l'art - Scientific Aesthetics*. Tome VII, No 1&2 1970.
- Eriksson, J, "Det estetiska valet" i *Tidskrift för Arkitekturforskning* Nr 1-2, 1989.
- Hermerén, G, *The Nature of Aesthetic Qualities*. Lund University Press, 1988.
- Hesselgren, S, *Om arkitektur*. Studentlitteratur, 1985.
- Meynell, H A, *The nature of Aesthetic Value*. Macmillan 1986.
- Sandström, U, *Arkitektur och social ingenjörskonst*. Tema T, Linköping 1989.
- Wallén, G, "Konst, vetenskap och utvecklingsarbete" i *Tidskrift för Arkitekturforskning* Nr 3, 1990.
- Walton, K, "Kategorier i konsten" i Emt, J & Hermerén, G (red), *Konst och filosofi*. Studentlitteratur 1990.
- Århem, P, "Estetik och hjärnforskning" i *Tvårsnitt* Nr 4, 1983.